

Solidariteit en welvaartsstaat

Het ziet er naar uit dat wij voorshands met nogal hoge werkloosheid zullen moeten leven. Is er voldoende werk in de samenleving? Dat is een uitspraak waarover discussie mogelijk is. Maar wij zien geen kans onze gehele (potentiële) beroepsbevolking aan betaalde arbeid te helpen. De som van het aantal rendabele arbeidsplaatsen in de marktsector en van het aantal financierbare arbeidsplaatsen daarbuiten is kleiner dan de beroepsbevolking.

Tegelijkertijd ontwikkelt zich een (in elk geval voor de statistiek) onzichtbare economie die arbeidsplaatsen in stand houdt buiten de officiële economie om. Het gaat daarbij om een grote variëteit van activiteiten. In de eerste plaats is er onbetaald werk zoals dat plaatsvindt binnen het gezin en tussen gezinshuishoudingen. Gedeeltelijk gaat het daarbij om werk dat uit niet-economische motieven geschiedt, gedeeltelijk om diensten die geleverd worden in de verwachting van een wederdienst. Deze laatste categorie leunt nauw aan tegen die van betaalde arbeid, die zorgvuldig buiten de officiële economie met zijn sociale lasten, belastingen overhead wordt gehouden. Daaronder valt de ruil buiten het geld om (de loodgieter betaalt de tandarts met gesloten beurs) en het werk dat verricht wordt door werkloze WAO-ers, gepensioneerden en scholieren tegen betaling. Ten slotte is er de grote sector van het vrijwilligerswerk in de sfeer van welzijn (bejaardenzorg, kinderoppas, enz. en cultuur (verenigingsleven).

Mij interesseert hier vooral dat deel van de informele economie dat de duidelijkste verwantschap vertoont met de formele economie. Men kan stellen dat dat deel van de informele economie zijn bestaan dankt aan twee omstandigheden:

1. een volgroeide welvaartsstaat moet zo hoge kosten in rekening brengen dat arbeidsintensieve diensten te duur worden en daarom vluchten naar de informele economie;
2. de welvaartsstaat brengt veel mensen in de verleiding gebruik te maken van de mogelijkheden om zich een inkomen te verschaffen waarop men geen recht heeft. Uit het gedrag van velen blijkt dat de solidariteit die de welvaartsstaat veronderstelt niet wordt beleefd.

Het is duidelijk dat de informele economie veel nuttig werk herbergt dat niet

te missen is in de samenleving, maar waarvan de kosten, gegeven de manier waarop de formele economie functioneert, prohibitief zouden zijn in die formele economie. De voorbeelden liggen voor het grijpen. Met name in de sector van het dienstverlenende ambacht komt bloeiend sluiwerk voor naast een moeilijke afzet van het bedrijfsleven, dat overigens zelf maar al te vaak in de verleiding komt, of door concurrentie van het sluiwerk wordt gedwongen, de lasten der formele economie te mijden (BTW). Het is echter zeer de vraag of het sluiwerk maatschappelijk gezien nu zoveel goedkoper is dan de officiële dienstverrichting. Het sluiwerk is voor de opdrachtgever goedkoper omdat betrokkene óf uit andere hoofde reeds een inkomen heeft (bij voorbeeld een uitkering), óf omdat hij of zij belastingvoorschriften of premieheffing ontduikt. De maatschappij als geheel betaalt waarschijnlijk in de meeste gevallen het volle pond en wellicht zelfs nog meer.

Het bestaan van een groeiende informele economie vormt een signaal dat aangeeft dat de welvaartsstaat, voorzichtig gezegd, niet optimaal functioneert. Bovendien rijst de vraag of er niet een betere benadering is van deze stand van zaken dan een betere bewaking van de naleving der bestaande wetgeving.

Wij beleven een crisis in de na de oorlog opgebouwde welvaartsstaat. Men kan die crisis simpelweg in financiële termen beschrijven en stellen dat we een stelsel van sociale voorzieningen hebben opgebouwd dat reeds bij groeipercentages beneden 3% onbetaalbaar wordt. Er is dus een crisis der betaalbaarheid. Natuurlijk is dat méér dan een financieel probleem, want er is nog zoiets als verkregen rechten.

Maar naast de betaalbaarheid duidt de ontwikkeling van een soort ondergrondse economie met betaalbare arbeid naast een officiële economie met massawerkloosheid op een meer fundamenteel probleem. Pierre Rosanvallon 1) ziet hierin een „mechanisme van compensatie en zelfbescherming dat de samen-

leving ontwikkeld heeft om de uitbreiding van de socialisatie en de lasten die daar mee gepaard gaan af te zwakken". De samenleving heeft de ontwikkeling der welvaartsstaat niet verwerkt. De solidariteit die tot uitdrukking gebracht wordt door belastingbetaling, premiebetaling en uitkeringen is een te mechanische solidariteit, die in onvoldoende mate beleefd wordt. Daardoor gaat men de staat beschouwen als de instelling die het mogelijk maakt dat ieder op kosten van alle anderen kan leven.

Rosanvallon verwerpt de gedachte dat we dus maar af zouden moeten van de welvaartsstaat en de sociale voorzieningen. Maar ook het alleen maar perfectioneren van de regelingen lijkt hem geen haalbare oplossing. Het gaat erom te komen tot een herdefiniëring van de grenzen en de betrekkingen tussen staat en samenleving.

Hij komt dan tot een drietal voorstellen:

1. het verbeteren, rationaliseren en debureaucratiseren van het beheer der sociale voorzieningen;
2. de uitvoering der diensten dichter bij de mensen brengen;
3. het overbrengen van een aantal voorzieningen naar niet-publieke instellingen (verenigingen, stichtingen); hij spreekt van „autonomisation”.

Hij begeeft zich daarbij in een voor mij niet al te helder perspectief van een samenleving die zelf haar solidariteit beleefd en organiseert. Dat kan natuurlijk niet betekenen dat men terug gaat naar premoderne vormen van onderling hulpbetoon en caritas. Wel dat nieuwe organisatievormen worden gevonden tussen staat en individu, waardoor voor iedereen de band tussen de diensten die aan het individu geleverd worden en de kosten daarvan duidelijk worden.

De crisis van de welvaartsstaat moet tot nadenken stemmen over de algehele relatie tussen staat en sociale zorg. Rosanvallon zegt dat tot nu toe alleen de Amerikaanse denkers van nieuw-rechts dat gedaan hebben. Echter, ook de vrienden van de welvaartsstaat zullen er niet aan ontkomen hun gedachten over de toekomstige structuur van de welvaartsstaat of van wat daarna komt opnieuw te formuleren.

1) *La crise de l'état-providence*, Parijs, 1981, blz. 110.